

Az 550 éve nyomtatott Budai krónikát ünnepeltük

V. Ecsedy Judit

Az Országos Széchényi Könyvtár 2023. május 27-én ünnepélyes keretek között emlékezett meg az első Magyarországon nyomtatott könyvről, a *Chronica Hungarorum*ról, amely Budai krónika néven is ismert. Az ünnepség középpontjában, ahogy a Meghívóban olvashatjuk A Budai krónika hasonmás kiadásának bemutatása állt (erről a Magyar Grafika előző, 2023. szeptemberi megjelenésében számoltunk be).

Hess András latin nyelvű könyve a magyarok történetéről 550 évvel ezelőtt, 1473. Pütkösd vigíliáján, azaz előestéjén jelent meg, amely akkor június 5-ére, idén pedig május 27-re esett. Először maga Hess András szólalt meg. Abban a szerencsés helyzetben vagyunk ugyanis, hogy a Budai krónika nyomdászától eredeti szövege is fennmaradt, mert ő írta a krónika elé az ajánlást. Ennek Horváth Jánostól származó szép veretes magyar fordítását Szabó Sipos Barnabás előadásában hallhattuk.

Köszöntőt mondott Rózsa Dávid, az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatója, majd Csák János miniszter úr képviselője Szollás Péter, a Kulturális és Innovációs Minisztérium Kulturáért Felelős Államtitkárság Könyvtári és Levéltári főosztályának vezetője.

Andreas Hess méltatását (mi magyarosan Hess Andrásként emlegetjük) Farkas Gábor Farkas művelődéstörténészről hallhattuk *András, a könyvmester* címmel. Azt hihetnénk, hogy a *Chronica* nyomdászáról már mindent tudunk, de Farkas Gábor Farkas olyan izgalmas szempontokból vizsgálta Hess budai tevékenységét, ami mindnyájunknak újdonság volt. Előadásában az európai ősnymdászat (azaz a könyvnyomtatás feltalálásától 1500-ig terjedő korszak adatainak és szereplőinek ismeretében vizsgálta Hess budai megjelenését, munkásságát. Máig érvényes megállapítás, hogy minden, amit tudunk a ne-

ve alapján német származású tipográfusról, az a könyveiben rejlik. Magáról a nyomdász létezéséről két nyomtatványa tesz tanúbizonyságot, ami ezen túlmutató jelentőséggel bír: egy félezer és félszáz évvel ezelőtt élt emberről csak a könyvei erősítik meg, hogy élt és alkotott; e nélkül nyomtalanul eltűnt volna, senki sem ismerné ma a nevét. Így személye és munkái a szokásosnál is szorosabban kapcsolódnak egymáshoz.

Könyvtörténészek sora próbálta a rendelkezésre álló kevés adatból és az európai analógiákból megrajzolni a nyomdász arcát, megtudni honnan jött és miért tűnt el, ki is volt valójában Andreas Hess, hogyan nyomtatta ki a magyarok krónikáját a budai várban. A miértről maga a mester vallott híres előszavában, amelyben Kárai László budai prépostnak ajánlja művét: *Óriási és sok napot igénylő munkát vállaltam magamra, tudniillik Pannónia Krónikájának kinyomtatását, tehát olyan munkát, amely hitem szerint minden magyar ember számára kedves és szívderítő.* (Hess előszavának teljes szövegét Horváth János magyar fordításában keretes írásunkban olvashatják.) E tétivel nemcsak elindította a tipográfia művészetét Magyarországon, hanem egyedülálló módon egy történelmi munkával kívánta ezt a lépést megtenni. Nem tudunk erre más példát a 15. század Európájából.

A tipográfus már nem számított fiatal, kezdő segédnek; ahogyan ő fogalmazott ajánlásában: *kívánságomhoz képest meglehetősen előrehaladást tettem a nyomdászatban.* 1471 késő tavaszán megérkezett Budára.¹

Mennyire mondható tipikusnak vagy atipikusnak Hess András üzleti vállalkozása Budán? Érdemes megjegyezni: a mi nyomdászunk mellett csak néhány tipográfusról tudunk még, akik ebben az évben alapítottak nyomdát, nem maradt fenn róluk adat, pusztán kiadványuk jelzi, hogy valamikor éltek. Vessünk egy pillantást a kolofonra, a záró sorra, amely magyarrá fordítva így hangzik: *elkészült Budán az Úrnak 1473.*

Tisztelendő László urnak, a budai egyház prépostjának,
apostoli főjegyzőnek, a felséges Mátyás király alkancellárjának!
András előszava a Magyarok Krónikájához

Tisztelendő Uram!

A korábbi években, amíg Latiumban éltem, és megtapasztaltam mily nagy hasznára és díszére válnak az emberi nemnek azok a férfiak, akik kitűnve nagy tehetségükkel, istenes szorgalmukat könyvek nyomtatására fordítják, elhatároztam, hogy erőmhöz mérten magam is jártasságot szerzek ebben az oly nemes és kiváló foglalkozásban, azzal a céllal, hogy ha végül valami eredményt érhetek el benne, azt ne csupán a magam, hanem a többi halandó hasznára is fordítsam. Ennélfogva, miután hála Isten jóságának, kívánságomhoz képest már valamelyes előrehaladást tettem benne, és ennek folytán Tekegyelmed meghívására Magyarország híres királyságába jöttem, és időm is volt rá bőven, óriási és sok napot igénylő munkát vállaltam magamra, tudniillik Pannónia Krónikájának kinyomtatását, tehát olyan munkát, amely hitem szerint minden magyar ember számára kedves és szívderítő. Ugyanis mindenki a szülőföldjét szereti első-

sorban, többre tartja a földkerekség más tájainál, és a hon minden szülöttje leginkább azt akarja megismerni, milyen életet éltek az övéi, hogy utánozza, ha valami nevezetést és említésre méltót talál benne, vagy okulva óvakodjék tőle, ha tudomást szerez arról, hogy azok némely dolgot kevésbé szerencsésen intéztek. Ámde, amikor azon gondolkoztam és magamban hosszasan azon töprengtem, hogy kinek ajánljam sok-sok napi fáradozásom eme első gyümölcsét, rajtad kívül Tisztelendő Uram, senkit sem találtam. Hiszen egyrészt Te tettél érdekebben a legtöbbit, másrészt a magamra vállalt munkát nélkülöd sem elkezdni, sem befejezni nem tudtam volna. Fogadd tehát e csekély ajándékot, amelyet joggal Kiválóságodnak ajánlok, mivel e vállalkozásnak legfőként Te voltál a kezdeményezője, így illő, hogy részed legyen eredményében is. És ha napról napra nagyobb műveket fogok majd nyomtatni, úgy hiszem, azokat is a Te fényes nevednek kell majd ajánlanom.

évében pünkösöd előestéjén, Hess András által. Ez a mondat nem csak nekünk különleges, hiszen ezzel az utolsó sorral kezdődik a magyar nyomdászat története, hanem abban a tekintetben is fontos, hogy mind a három lényeges adat a rendelkezésünkre áll: ismert ki, mikor és hol nyomtatta az első magyarországi könyvet. Bármelyik adat hiánya ugyanis komoly vesztesége lenne a könyvtörténetünknek. Kérdés az, hogy mennyire volt általános Hess kortársai között, hogy a nyomdászterek nevük mellett feltüntették a helyet és az időpontot is.

A *Chronica Hungarorum* tíz fennmaradt példánya jó arány az európai elsőkhöz hasonlítva, s alighanem – egy kivétellel, ami az Egyetemi Könyvtár kötete, hiszen végig a Kárpát-medencében használták – annak köszönhetik túlélésüket, hogy idejekorán, legfőképpen Mohács előtt, külföldre kerültek. Olvasta-e valaki a Budai krónikát? Nyilvánvalóan, de több jel arra mutat, hogy végzetes dolog történhetett az 1470-es évek első felében a *Chronica*-kötetekkel. Ugyanis az 1480-as évekre erős igény keletkezett egy la-

tin nyelvű történeti munkára Európában, hogy megtudják végre az olvasók: valójában honnan jöttek, mit akarnak és kik is ezek a magyarok? Csak korabeli kéziratos másolatából négyet ismerünk a Budai krónikának, ami feltételezhető a nyomtatott tomaszok eltűnését vagy legalábbis hozzáférhetetlenségét. És tegyük hozzá, másfél évtizeddel később aligha lett volna remek üzleti ötlet Brünmben és Augsburgban, hogy – figyelem, három hónapon belül kétszer! – megjelenessék Thuróczy János krónikáját 1488-ban, ha nem hiányzott volna maga a történeti szöveg. A princetoni, a párizsi, a lipcei, a bécsi és a pesti kötetekben maradtak fenn megjegyzések, amelyek tanúsítják, hogy nem porosodott olvasatlannul a polcon András mester munkája, mintegy bizonyítékul, hogy mennyire kitűnő kikapcsolódás a magyarok történetének olvasása, sőt hallgatása is. (Megjegyezzük, hogy az 550. évfordulóra nemcsak hasonmás készült kísérőkötettel, hanem egy hangoskönyv is Szabó Sipos Barnabás színművész előadásában: <https://chronica.oszk.hu/hangoskonyv> [2023. 05. 27].)

A *Chronica Hungarorum*ba szőtt, eredetileg önálló elbeszélések, nagy királyaink történetei közül Szabó Sipos Barnabás színművész Szent László királyról adott elő egy részletet, majd korabeli zenét hallhattunk Hetényi Milán és Illés Gábor előadásában.

Farkas Gábor Farkas előadása is, de az utána következő kerekasztal-beszélgetés is azt bizonyítja, hogy a Budai Krónika kinyomtatása és Hess ideérkezése, budai működése milyen izgalmas kérdés. A kerekasztal-beszélgetés résztvevői Schöck Gyula könyvművész, P. Vásárhelyi Judit irodalomtörténész (OSZK), Boross Klára irodalomtörténész (MTA KIK), Kasza Péter (OSZK, Kutatócsoport), V. Ecsedy Judit könyvtörténész (OSZK), a moderátor Varga Bernadett, az OSZK Régi Nyomtatványok Tárának osztályvezetője volt. A téma pedig az 1973-as ötszáz éves évforduló óta eltelt évtizedek új kutatási eredményei, mindenekelőtt tisztelegtek a téma legnevesebb, nemzetközileg is elismert kutatójának Borsa Geonnak emléke és munkássága előtt. A *Chronicá*val és Hess munkásságával kapcsolatos felfedezései teljesen új megvilágításban mutatták be az első budai nyomda működését és számos ponton revideálni kellett a korábbi tudósok véleményét. Mikrofilológiai módszerrel, Hess nyomdabetűinek elemzésével jutott új megállapításokra a budai nyomda méretét, a munka menetét, a nyomdabetűk mennyiségét illetően.²

Ugyanaznap délután még egy könyvtörténeti eseményre került sor az Országos Széchényi Könyvtárban: Monok István (MTA KIK főigazgató) szervezésében, az MTA Könyvtörténeti Munkabizottsága keretében, a konferencia címe *Eredmények és fehér foltok a régi magyar könyv kutatásában*. Az előadók a könyvkiadás, -kereskedelem, könyvhasználat, könyvkötés témakörében vizsgálták az utóbbi évtizedek kutatási eredményeit.

JEGYZETEK

1 Abból az alkalomból, hogy a *Chronica* kinyomtatásának helyszínén, Hess nyomdájának egykori helyén a Hess András tér 4. számú ház falára elhelyezték az emléktáblát és domborművet, Rieger Tibor szobrászművész alkotását *Az első magyarországi ősnymoda* címmel Bánfi Szilvia és V. Ecsedy Judit írása olvasható a Magyar Grafika 2016. 5–6. számának 98–103. lapján. Ebben a cikkben összefoglaltuk a budai

műhellyel kapcsolatos legújabb kutatásokat, új megállapításokat.

2 A Magyar Grafika 2023. júliusi (67. évf. 3.) számában már megemlékezett az 550 éves évfordulóról: Persovits József: Ötszázötven éves a magyarországi könyvnyomtatás, p. 71. A könyve címe: Persovits József: Hess András / *Chronica Hungarorum* (Buda 1473) – 550 éves a magyarországi könyvnyomtatás. A szerző Nyomdász könyvtár c. sorozatának immár 8. kötete-ként. Az előszót írta Novotny Erzsébet. Optima Téka. A mű kiadását támogatta a Papír- és Nyomdaipari Dolgozók Szakszervezete.

A felszámolás alá került nyomdák olombetűi többnyire hulladékudvarban végezték. Betűfémmentő akció keretében a sérült, hiányos keményfémbetű-garnitúrákból nagy nyomdászalakok szobrai öntette Matusek-Faludi Viktória. A sorozat keretében 2018-ban Hess Andrásnak emléket állító betűfém-ből készült nyomdászportré is megjelent díszdobozban, a hozzá tartozó könyvvel, aminek szövegét szerzőnk V. Ecsedy Judit írta. A szobor Deák Árpád alkotása.